

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.177.15>

Data przesłania artykułu: 15.01.2022

Data akceptacji artykułu: 11.05.2022

MARTIN TICHÝ

Uniwersytet Śląski w Opawie, Republika Czeska
(Silesian University in Opava, Czech Republic)

JANA CINDLEROVÁ

Uniwersytet Śląski w Opawie, Republika Czeska
(Silesian University in Opava, Czech Republic)

Obraz cholery v české populární literatuře počátku 20. století

The Representation of Cholera in Czech Popular Literature in the Early 20th Century

Abstract

This paper focuses on the reflection of the cholera outbreak in Eastern and Central Europe after 1907, as observable in Czech media, especially popular literature. The discourse of cholera is a discourse of panic. The newspapers described the disease and its symptoms in great detail, but at the same time aimed to calm the readers down. The panic caused by the outbreak was also a prominent motif in humorous and satirical works. This theme, of course, brought no innovations to the genre, but that does not preclude its impact on readers. The cholera panic was generally ridiculed in such works as it is seen as a disruption of the status quo. Their authors perceived a glaring contrast between an exaggerated fear of disease and the principles of common sense. This common sense should guarantee a rudimentary, self-explanatory understanding of the world, and therefore safety amid dangerous threats. The motif of disease serves, predictably, as a means of confirmation of certain stereotypes about the proper ways of living.

Keywords: cholera, Czech literature, popular literature, humor, drama

Образ холеры в чешской популярной литературе начала XX века

Резюме

Основное внимание в исследовании уделяется восприятию и изображению холеры в Центральной и Восточной Европе после 1907 года, которое можно наблюдать в чешских СМИ и особенно в популярной литературе. Дискурс холеры — это дискурс паники. Газеты описывают все детали эпидемии, но в то же время стараются успокоить читателей. Паника также является основным мотивом в юмористических литературных и сатирических произведениях. Конечно, эта тема не вносит новшеств в отмеченный выше жанр, но это не противоречит влиянию на читателей. Панику по поводу холеры высмеивают за то, что она рассматривается/преподносится как нарушение статус-кво. В цитируемых работах наблюдается четкий контраст: между необоснованным страхом болезни и здравым смыслом. Здравый смысл должен гарантировать базовое, самоутверждающее понимание мира — и, следовательно, безопасность от внешних угроз. Таким образом, мотив холеры, инфекции или эпидемии служит подтверждением существования жизненных стереотипов.

Ключевые слова: холера, чешская литература, популярная литература, юмор, драма

Cholera jde z Asie,
koho potká, zabije.
Proto slyšte vlastní slova
profesora Mečnikova:
„Drhněte a buďte čisti,
pak jste před nákazou jisti.“

(Gellner, 1913, s. 336)

I

V roce 1907 se začala v Rusku masivně šířit cholero­vá nákaza. Šlo o vrchol šesté cholero­vé epidemie v ruských dějinách (Patterson, 1994). České noviny začaly o epidemii ve větší míře informovat v průběhu léta 1908, kdy se nemoc rychle rozšiřovala v evropské části Ruska. Když počátkem podzimu toho roku začala řádit v hlavním městě Petrohradě, stalo se informování o jejím postupu pravidelnou součástí denního zpravodajství, ale nemoc pronikla i do populární literatury. V tomto příspěvku, inspirovaném postupy nového historismu, chceme prozkoumat, jaký byl český cholero­vý diskurs v letech před první světovou válkou, jaké jsou reprezentace cholero­vé nákazy v české populární literatuře a jak souvisejí s povědomím o nákaze zprostředkovávaným dobovými médii (denní tisk a časopisy).

České noviny plnily pravidelně především různé statistické údaje, ale třeba *Národní politika* ve své původní zprávě vylíčila i jeden konkrétní případ z Ušakovské nemocnice:

Nemocný Kozlov – asi hodinu před smrtí, po nevýslovných mukách se zvedl na loži a divoce koule očima vyrážel ze sebe zvuky jako zvíře a hrozil komusi zařatými pěstmi. Bylo to tak neobyčejné a strašné, že opatrovnice, mezi nimiž některé i 35 let slouží a viděly různé způsoby úmrtí, omdlely. (Anonym, 1908b, s. 3)

U čtenářů zprávy vyvolávaly obavy, zejména když se začaly objevovat informace, že cholera zasáhla již i ruský díl Polska a blíží se k Haliči. Koncem září 1908 se rozneslo, že se vyskytla v Praze, údajně u ruského obchodníka. *Národní politika* musela své čtenáře uklidňovat:

Radíme obecenstvu, aby při těchto poplašných zprávách zůstalo úplně klidno a pomyslí si, že v době všeobecného požívání švestek a hrušek neznamena ještě nějaký střevní katar nebezpečí cholery! Ostatně byla hned učiněna taková opatření, že není třeba se obávatí nějakého nebezpečí, i kdyby snad se ukázalo, že ochuravělý cizinec by byl skutečně stížen cholerou! (Anonym, 1908c, s. 7)

Zprávy o průběhu epidemie v Rusku se pak objevovaly v denním i odborném tisku i v následujících letech. 15. září 1910 píše ruský dopisovatel slavistického časopisu *Slovanský přehled*, že se v tomto roce opět zemí silně šíří asiatská cholera, „jež asi brzy stane se v carské říši endemickou nemocí“. Podle něho má epidemie již na 100.000 obětí¹ a krom toho „bude mít v zápětí silnou hospodářskou krizi; hlavně proto, ježto cholerou na mnoha místech znemožněna letošní sklizeň úrody“ (–ov, 1911, s. 28–29). Kromě zpráv z Ruska, kde však epidemie od roku 1911 silně ustupovala, začaly české noviny brzy plnit informace o výskytu cholery v rámci mocnářství, hlavně v Bosně. Ačkoliv šlo většinou o spíše ojedinělé případy, vzbuzovaly bezprostřednější obavy než situace v Rusku. To, že byly tyto obavy oprávněné, potvrdily v roce 1913 první lékařsky potvrzené případy v Čechách – byly totiž importovány právě z Bosny. Velkou pozornost pražských deníků vyvolal na přelomu září a října 1913 zejména případ Bosňanky Santy Goboldové, která dva dny po příjezdu do Prahy zemřela za epidemiologicky podezřelých okolností v bytě svého příbuzného, vrchního úředníka Hypoteční banky Františka Tichého. Epidemiologického vyšetření mrtvoly se ujala přední lékařská kapacita, zakladatel moderní české bakteriologie, přednosta patologického ústavu české univerzity dvorní rada prof. dr. Jaroslav Hlava, který potvrdil cholery jako příčinu smrti. Mrtvola byla pak „obalena plátnem namočeným do lyzolu a polita karbolem. Ve zvláštním voze byla odvezena na hřbitov, kde vložena do hrobu a zasypana silnou vrstvou chlorového vápna“ (Anonym, 1913a, s. 2). Byly provedeny rozsáhlé dezinfekce a rodiny bratrů Tichých byly izolovány v nemocnici a podrobovány vyšetřování, ač nikdo neprojevoval žádné příznaky. Nakonec se postup orgánů ochrany veřejného zdraví ukázal správným, jelikož bezpříznakovým přenašečem cholery bakterií byl sedmiletý vnuk zemřelé Vratislav Tichý, jenž s ní přijel z Bosny

¹ Epidemie v roce 1910 vrcholila, počet obětí se blížil za tento rok 200 tisícům (Patterson, 1994, fig. 5).

(Anonym, 1913c, s. 7). V nastalé panice se záhy vyrojila řada dalších případů onemocnění, o nichž byli čtenáři rovněž zpravováni – nicméně informace musely být brzy uváděny na pravou míru: jako u nejmenované ženy, u níž se ukázalo, že nemá cholera, nýbrž „prudký zánět střev po požití švestek a piva“ (Anonym, 1913b, s. 2).

Způsob, jímž české noviny informovaly o choleře v Rusku i doma, ukazuje, jaký byl (nejen) na počátku 20. století „cholerový diskurs“. Pečlivé zaznamenávání jednotlivých podezření, detailní líčení okolností ojedinělých případů i záliba v morbidních detailech jsou neustále doplňovány uklidňováním čtenářů, vyzdvihováním účinnosti úředně přijatých opatření a zdůrazňováním ojedinělosti a výjimečnosti anebo vzdálenosti líčených skutečností. Toto paradoxní spojení fascinace a popření ukazuje, že cholerový diskurs je diskursem paniky.

II

Takové nastavení veřejného diskursu v podstatě vylučuje, aby bylo téma pojednáváno v tragickém módu: chyběla k tomu především reálná společenská zkušenost s nemocí samou, ale současně tomu nepřál ani literární kontext: „vysoká“ literatura se čím dál razantněji odpoutávala od tradičních realistických témat, mezi něž přirozeně pařily i zdravotní a sociální problémy (vzpomeňme jen na postavu suchotináře v realistické próze i poezii). S tím souvisel vůbec široce rozšířený odpor k aktualitě – proto cholera v českém prostředí nachází své literární reprezentace předně v „nízké“, populární literatuře, v žánrovém povídkářství vesměs regionální provenience, a především v humoristické produkci. Ta je úzce spojena s ilustrovanými časopisy jako charakteristickým masovým médiem formující se populární kultury v Českých zemích (Machek, 2013). Tento typ literatury, na využívání pomíjivých aktualit naopak založený, reagoval svými obvyklými postupy, jak uvidíme. Ani humoristické literatuře samozřejmě nebyla k dispozici zkušenost s nemocí, avšak to nevedlo potud, že tématem se vlastně nestává přímo ona, ale především senzitivita obyvatelstva ke zprávám o ní. Komický účinek zde vyplývá z implicitní konfrontace panického strachu a reálné nepřítomnosti nákazy. Literární reprezentace vycházejí tedy z téhož schématu jako novinové zpravodajství, a vlastně míří k týmž komunikačním efektům: bez výjimky jsou zde osoby cholery se obávající zesměšněny, jejich jednání je zobrazeno jako upřílišněné, nelogické – a právě proto směšné. Proti strachu, který je nesmyslný, stojí „zdravý rozum“ těch postav, které strachu nepodléhají – anebo jej šikovně využívají pro víceméně ušlechtilé účely.

Už v jedné z „mlynářských“ povídek známého humoristického prozaika Karla Tůmy *Cholera mordus* (časopisecky již 1883) využívá mlynář Drmola novinových zpráv o choleře k vyvolání paniky, pomocí níž pak přiměje sedláka Suchánka k souhlasu s dceřiným sňatkem, jemuž dosud bránil (Tůma, 1924, s. 51–58).

Tentýž motiv vyvolání strachu a jeho následného využití/zneužití k oklamání příliš bázlivých nacházíme třeba také v črtě *Humoristických listů*, v níž manžel obdobným způsobem – zasíláním novinových zpráv – prodlouží manželce pobyt na letním bytě, čímž si zajistí tři týdny klidu (Anonym, 1910b).

Na této vzorové zápletce je postavena i divadelní aktovka se stručným názvem *Cholera*, vydaná roku 1910 v divadelní edici katolického časopisu *Vlast*. Jejím autorem je tehdejší mladý korektor časopisu Josef Hais Týnecký, jenž se záhy poté etabluje jako populární a velmi plodný autor románů, povídek, veršů a především oblíbených próz pro děti. Děj hříčky se odehrává v ševcovské dílně. Do té vstupuje roznašečka novin s výtiskem *Národní politiky* – a spolu s ním vnáší i zápletku. Všeteční tovaryši do deníku ihned nahlédnou – a informace o šířící se cholerové epidemii v Rusku jim vnukne nápad zabít dvě mouchy jednou ranou: vylepšit náladu v rodině a současně zajistit si lepší stravu. Náležitým přibarvením informace a jejím ještě barvitějším podáním (smích a kvalitní strava – jediná záchrana před jistou smrtí) se jim podaří natolik vyděsit mistrovou, že ta sice s velikým přemáháním, avšak bezodkladně začne se smíchem na rtech podstrojovat manželovi i jim samotným. Úspěch své strategie oslaví chasníci veselým výkřikem „sláva nazdar choleře“ a poté kupletem s refrénem „Cholero, cholero, tetko, my dobře jíme a spíme, my nejsme bázlivé děcko, my se tě nebojíme!“ (Hais Týnecký, 1910, s. 24). Týmž popěvkem pak hříčka i končí – poté, co se úskok sice prozradí, nicméně vztahy v rodině i strava již zlepšeny zůstanou.

I v řadě dalších textů se využívá podobné konstrukce zápletky. Zdrojem strachu přitom nemusí být jen novinové zprávy – byť je to nejobvyklejší –, ale třeba rozhovor s lékařem údajně choleroou postiženého oddělení: naaranžovaná akce, již se podaří vypudit neodbytného obchodního zástupce (Sil, 1910). Všechny tyto texty vlastně jen naplňují velmi obvyklou humoristickou/komediální zápletku: jedna postava (chytřejší) využije slabosti nebo omezenosti postavy druhé, aby ji přelstila, což ji v očích čtenáře zesměšní. Specifické zde není ani to, že onou slabostí je strach z něčeho, co reálně vlastně nehrozí. Osobitost spočívá toliko v tom, že do obvyklého vzorce je jako zdroj strachu dosazena právě cholera, tedy jev, který aktuálně poutal pozornost veřejnosti.

To nakonec platí i tam, kde se nesetkáváme přímo s tímto nejobvyklejším schématem; např. v črtě, v níž se údajná cholera novomanžela – diagnostikovaná příznačně tchyní s naučným slovníkem v ruce – ukáže být produktem špatných kuchařských schopností novomanželky (Skružný, 1910). Všechny tyto humoristické texty pak nakonec ústí v obnovení klidu a životní pohody. Nejde-li už přímo o lepší uspořádání vztahů mezi postavami jako v Haisově hře, je to aspoň návrat ke *statu quo ante*. Postavy vycházejí z „událostí“ poučenější, ale svět se nijak nezměnil a nezmění; vše bylo, je a bude v pořádku. Komická pointa zde tedy vlastně relativizuje jak závažnost nemoci samotné, tak (především) obav z ní jako něčeho, co nakonec jen zbytečně rozčeřuje životní klid.

III

Podobně konvenční je využití motivu cholery v dobové sociální satíře. Tento žánr před první světovou soustavně pěstoval válkou sociálnědemokratický časopis *Kopřivy*. Ale i *Humoristické listy* otiskly po zprávách o choleře v Praze podobně satirické *Proroctví moderního slepého mládence o choleře v Praze 1913*, kde je nadneseně líčeno nebezpečí choleroých bacilů i dopady, které bude mít nákaza na běžný život:

Čas všem povleče se líně,
zavrou koncertní se síně;
– dejte pozor na má slova:
odjede nám Destinnová,
policie – jaké fraky –
zavře nám i kina taky.
Zpustnou rázem vinné sklepy –
To vám praví mládenec slepý... (Opočenský, 1913a, s. 592)

To, co se zdá na základě dnešní zkušenosti s pandemickou nákazou jako samozřejmá a skoro již přirozená věc, je zde ovšem pro dobového čtenáře zdrojem komiky jako něco absurdního – především samozřejmě pro publikační kontext, v němž se „proroctví“ ocitá (humoristický časopis), ale i proto, že všechna líčení béd, jež povstanou z nákazy, se nakonec odhalí jen jako opilecké řeči u Fleků. Báseň tak končí bodrým oslovením číšnice: „– Hej, Růženko, ještě jednu!!“ Pro-rocká vize cholery v Praze je pouze noční můrou měšťáka, jenž by se jen velmi nerad nechal vyrušovat ze svého poklidného života. Na rozdíl od výše charakterizovaných textů zde postava zesměšňuje sama sebe – a svou bonhomní moudrost odkrývá jako obyčejný strach o pohodlí a požitky.

Autor básně, známý příslušník pražské bohémy Gustav Opočenský, přispěl veršovaným zesměšněním strachů měšťáka – a to ještě explicitnějším – rovněž do *Kopřiv*. Báseň nese příznačný název *Hrůza domácího pána vinohradského před cholerou*. Nárek hrdiny nad nebezpečím nákazy hrozící téměř odevšad je tu podpořen vědomím hodnoty života daňového poplatníka:

Ach, což pak je o chudáky,
již nemají co ztratit!
Já ale mám tři baráky
a daně musím platit! (Opočenský, 1913b, s. 8)

Podobný motiv rozehrávaly *Kopřivy* už v roce 1910 v ironicky stylizovaných opatřeních pražské radnice proti šíření cholery: nejdůležitějším prostředkem pro ochranění města zde bylo zvýšení činží, jež povede k eliminaci nejchudších vrstev, v nichž se cholera šíří především (Anonym, 1910a). Strach mocných a zaopatřených z nakažlivé choroby tu tedy získává přímo institucionální charakter. Ale opět jde jen o využití aktuálního motivu v tradičně schematické satíře, zobrazující měšťánské vrstvy jako nadřazené, sobecké a samolibé.

Satirické využití motivu cholery může nabýt také podoby prostého odsouzení spoluobčanů, kteří svým chováním narušují řádné mezilidské vztahy – např. cestující a průvodčí ve vlaku z Krakova v době, kdy se v Haliči objevují první případy cholery (Vibrion, 1910), nebo osazenstvo hospody, které se nezdráhá vypovědět věrného štamgasta jen proto, že bydlí v činžáku, do něhož se má nastěhovat rodina vzdáleně spojená s případem cholery (Kuděj, 1913). V této črtě dalšího známého příslušníka pražské bohémy Zdeňka Matěje Kuděje opět hraje důležitou roli motiv autodiagnózy (nájemníci činžáku začínají u sebe po návštěvě dezinfekční čety objevovat příznaky cholery): právě autodiagnózy a amatérské diagnózy patří mezi nejtypičtější motivy této produkce.²

Amatérská diagnóza se stala leitmotivem i dalšího samostatně vydaného textu o choleře určeného pro scénické předvedení: nese rovněž název *Cholera*, doplněný podtitulem „veselý obrázek – věčně časový“. Napsal jej a ve vlastním vydavatelství vydal Josef Šváb Malostranský (patrně 1911). Krátká hříčka rozdělená do jedenácti výstupů se odehrává v hostinském pokojíku U Pozlaceného telete, kde si kartáčník a krejčí stěžují na poměry – tentokrát v podnikání. Při společné hře v karty pak neustálé odchody kartáčníka Fouska vyvolají v jeho spoluhráčích takový strach a paniku z neklamných příznaků cholery, že ihned přivolají lékaře – aby se následně ukázalo, že příčinou Fouskovy opakované absence bylo „pořád obsazeno“; přičemž Fousek se toho dne „najed hodně hráchu a ten ho nadýmá!“ (Šváb Malostranský, [1911], s. 5).

Atraktivitu cholery pro dramatické zpracování dosvědčuje kromě prací Haise Týneckého a Švába Malostranského i němý hraný film s názvem *Cholera v Praze* (natočený 1913, premiéra počátkem roku 1914, režie Antonín Jalovec),³ produkován společností Illusion film. Dílko bylo uváděno s podtitulem „dobový žert o epidemickém šíření cholery v evropských městech“ (Český hraný film I, 1995, s. 77). Není zřejmé, zdali film souvisel se sledovanými dramatickými texty, víme však, že oba autoři s rodícím se filmovým průmyslem příležitostně spolupracovali a Josef Šváb dokonce natočil v téže době (1913) filmovou frašku s názvem *Pět smyslů člověka*, v níž účinkovala i hvězda *Cholery v Praze* Katy Kaclová-Vališová (Bartošek, 1979, s. 30). Právě podle jejího svědectví přišli s nápadem převést novinové zprávy na filmové plátno sami herečtí protagonisté, tj. Kaclová a Antonín Michl (Opěla, 1995, s. 76). Do jaké míry je toto svědectví hodnověrné, nelze však vyšetřit: film se nedochoval. Jediným přímým dokladem zůstávají čtyři fotografie, které vlastní Národní filmový archiv v Praze.⁴ Ty bezpečně svědčí o rozvernosti

² Panické autodiagnózy, které jsou i častým obsahem novinových zpráv, ovšem souhlasí s doporučeními dobové osvěty. Ve spisku Františka Kuthana *Poučení o nakažlivých nemocích* můžeme číst, že „[v] cholerové době je každý průjem podezřelý. Každého podezřelého nemocného dlužno hned od ostatních odloučiti, uložit do postele a zahřívati [...]“ (Kuthan, cca 1914, s. 16).

³ Hráli: Katy Kaclová-Vališová (Ševcova dcera), Antonín Michl (Švec), František Fořt (Mily), Rudolf Innemann, Miroslav Inneman (Český hraný film I, 1995, s. 77).

⁴ Fotografická sbírka NFA *Cholera v Praze*, signatura 025/503621.

dílka, které ne-li v zápletce, tedy jistě aspoň ve své tendenci nevybočilo z mantinelů cholerového diskursu, jež zde mapujeme. (Snad to může potvrdit i zajímavý technický detail, jenž patrně též přispěl k divácké atraktivitě: režisér Jalovec část filmu ručně koloroval – a použil přitom všech základních barev duhy, aby nakažený choleroou takřkajíc hrál všemi barvami [Wasserman, 1958, s. 154].)

Vzdor tomu, že vstup motivu cholery do humoristické/satirické literatury kolem roku 1910 nemá, jak jsme ukázali, z hlediska žánru žádný podstatný inovativní potenciál a texty na něm postavené využívají zažitá schémata, nemusí to nijak oslabovat jejich účín na modelového čtenáře, možná právě naopak: díla vycházející vstříc očekáváním čtenářů dobového tisku byla patrně více způsobilá na ně působit ve shodě se soudobou zdravotnickou osvětou – aniž by měla ovšem jakkoliv intencně osvětový charakter. Humoristická/satirická produkce tedy svým způsobem může reprezentovat onen hlas lidskosti a soucitu, po němž volá dobová lékařská osvěta. V časopise *Šťastný domov* nabádal lékař Otakar Zuna k ohleduplnosti, jelikož nevráživost k potenciálně nakaženým stejně před nákazou neochrání. „A takový poplašený pacient jde pak k lékaři, je deprimovaný, postrašený [...]. Doslovně řekla mi onehdy jedna pacientka: „Ani ruku mi nikdo nepodal, když jsem si šla domů lehnout – jako bych byla prašivá ovce – –““ (Zuna, 1913/1914, s. 652).

Uvažujeme-li tedy o konkrétních komunikačních efektech, jež jsou u populární literatury vždy primární (Mocná et al., 2004, s. 501), vidíme, že v dobovém medicínském kontextu může mít zesměšnění strachu z cholery nejen humanistický smysl, ale i mnohem konkrétněji smysl „epidemiologicky preventivní“. V době vrcholící ruské cholerové epidemie radil zmiňovaný lékařský poradce *Šťastného domova*: „Jednu věc kladu čtenářům na mysl: zbytečný, nemístný strach před nákazou je pošetilostí, která působí poklesnutí mysli i nálady a vždy víceméně činí pak člověka takového k chorobě náchylnějším“ (Zuna, 1910/1911, s. 628). I agrární deník *Venkov* šířil mezi svými čtenáři takovéto poznání: „Cholerové bacily usazují se v *tenkém střevu*. Dříve nežli tam dospějí, procházejí žaludkem! Zdravá kyselina žaludeční *je usmrcuje* a nemohou pak působiti zlobně. Ale churaví-li žaludek buď špatnou stravou, nebo i *strachem!*, pozbývá ona žaludeční šťáva své smrtící moci a bacily pak *mohou volně se množiti!*“ (Anonym, 1908a, s. 3).⁵

IV

Neobjevuje-li se v humoristických textech z důvodu chybějící zkušenosti motiv reálné přenosné nemoci, neznamená to, že by se v literární produkci počátku století nevyskytoval vůbec – je však omezen na historické žánrové obrázky, vra-

⁵ Na totéž – s ostnem proti alkoholu, jenž oslabuje zažívací ústrojí – upozorňují své čtenářky také např. *Ženský list* (A.M., 1910) a řada dalších časopisů.

cející se k choleroým vlnám 19. století: do třicátých a šedesátých let.⁶ Nicméně i těmto reprezentacím historicky doložených epidemických vln v Českých zemích – náležejícím vesměs do regionální populární literatury – dominuje humoristická tendence navázaná na motiv nepodloženého strachu z nákazy, jak ukazují např. humoristické črty ze souboru *Drobtý z Valašska* z pera známého valašského prozaika Čeňka Kramoliše (Kramoliš, 1908).⁷ Motiv strachu rámuje i „pamětnické vypravování“ v povídce hanáckého kněze Jana Vyhlídala *Juch, juch, ju! Kolerka je tu!* (Vyhlídala, 1912, s. 442–447), byť je nejasné, zda to tentokrát není strach přece jen oprávněný. Všechny tyto texty představují vlastně pouze přenesení zmíněných schémat reprezentace cholerové nákazy do historických reálií.

Oproti tomu zcela výjimečné je zobrazení reálné nákazy v drobné próze *Harna* od jiného moravského autora kněžského povolání, Adama Chlumeckého (v souboru *Povídky*, 1908) – vyprávění není totiž podáno satiricky nebo humoristicky ani v módu tragédie, nýbrž jako romance. Titulní hrdina slízne ze špinavé podlahy hostii, jež po kýchnutí vyletěla z úst nemocného choleroou, právě zaopatřovaného knězem. Harna pak říká: „Tak vidíš, příteli, bojíš se cholery a ona není tak strašná! Člověk to s ní musí dělat, jak to dělá s dotěrnými lidmi, chtějí-li se rvát: Nebát se jich! Podívat se jim směle do očí! A zajde jim chuť! Tak se vítězí nad zlou nemocí!“ (Chlumecký, 1908, s. 624).

Mravný a silný jedinec ochrání svým činem a příkladem vesnici uprostřed cholerové epidemie před pohromou – tím, že ji zbaví strachu. Přes odlišné pojetí tak nakonec i této povídce Adama Chlumeckého dominuje právě motiv strachu, jehož je třeba se vystříhat. Jestliže lékařská osvěta argumentovala proti strachu účinností úředních protiepidemických opatření a snadností hygienických postupů, jejichž dodržováním se lze nákaze snadno vyhnout, nic takového zde nepadá na váhu: demonstrativní akt hlavního hrdiny ignoruje všechna myslitelná hygienická pravidla – ve prospěch víry v Boha, ale především, jak jasně vysvětluje z Harnova vysvětlení, ve prospěch prostého zdravého rozumu, jenž převádí neznámou hrozbu na známé problémy každodenního života, a demonstruje tak jejich řešitelnost.

„Zdravý rozum“ má v choleroém literárním diskursu klíčovou roli: stává se protikladem (iracionálního) strachu. Odkazuje k jakémusi primárnímu, samozřejmému porozumění světu, které zajišťuje bezpečnost navzdory všem externím hrozbám. Reprezentací nezdravého strachování se v literárních textech stává příliš starostlivé čtení novinových zpráv, ale také studování odborné literatury či encyklopedií nebo zakrývání úst různými kusy látky (což ostatně nemá v případě cholery žádný význam). Toto vše jen zhoršuje stav a především činí člověka směšným. Směšnost přitom nebývá vyjádřena explicitně, komický účín textů zde plyne z věcného popisu člověkova jednání; k jejich „humoristickému čtení“ je tedy

⁶ Podle dobové statistiky byly poslední vyšší počty obětí cholery zaznamenány v roce 1873, resp. 1874 (Pelc, 1913, s. 36).

⁷ Jde o texty *Cholera a Místo cholery tesknice* (tato později přepracována pod názvem *První cholera na Valašsku* v souboru *Zábabonky*, 1928).

podmínkou opět právě „zdravý rozum“, který toto jednání identifikuje jako nepřirozené, nezdravé a směšné.

Populární literatura obecně směřuje k oslavě *statu quo*, k utvrzování stereotypů, a ničeho se nestřehne více než znepokojování svého publika, jež nechce být vyrušováno z životního klidu. Vstup cholerové nákazy jako pozoruhodné aktuality do této produkce kolem roku 1910 se děje zcela v tomto řádu věcí. Nenajdeme zde žádné tragické tóny, nemoc – nebo přesněji jen strach z nemoci – se tu stává spíš pozadím, na němž má vyniknout zdraví a prosté životní instinkty bodrého člověka, jeho „zdravý rozum“, jenž má představovat jednoznačně nejúčinnější ochranu před jakoukoliv hrozbou, byť by to byla i nakažlivá nemoc. Vidíme zde při práci určité kulturní vzorce, jichž je populární literatura nikoliv snad stvořitelem, ale aspoň upevňovatelem – vzorce, které fungují a ochraňují idylu celkem spolehlivě ve známém světě. Nezdá se ale, že by populární literatura dokázala bezpečně identifikovat mez, po kterou mohou tyto postupy být použitelné (něco takového je ostatně zcela mimo její obzor). V případě cholerové vlny na počátku 20. století bezpochyby zůstaly všechny tyto stereotypy a všechna tato literární schémata nenarušena a plně funkční. Jak víme, podstatnou transformaci světa tehdy nepřinesla cholerová epidemie, ale o něco později světová válka – teprve ta představovala jak pro životní stereotypy, tak pro literární schémata velkou výzvu, která nezůstala v obou případech už bez významných důsledků.

Bibliografie

- A.M. (1910). Cholera a neuvědomělost. *Ženský list*, 41 (19), s. 3–4.
- Anonym. (1908a). Cholera. *Věnov*, 202 (3), s. 3.
- Anonym. (1908b). Cholera v Petrohradě. *Národní politika – odpolední vydání*, 259 (26), s. 3.
- Anonym. (1908c). Zbytečný poplach choleroou v Praze. *Národní politika*, 269 (26), s. 7.
- Anonym. (1910a). Opatření Velké Prahy proti choleře. *Kopřivy*, 18 (2), s. 9.
- Anonym. (1910b). Jak si pan Kotyšan prodloužil svobodu. *Humoristické listy*, 38 (53), s. 455.
- Anonym. (1913a). Případ asijské cholery na Král. Vinohradech. *Národní listy*, 267 (53), s. 2.
- Anonym. (1913b). Po případu asijské cholery na Král. Vinohradech. *Národní listy*, 268 (53), s. 2.
- Anonym. (1913c). Cholera. *Čas*, 270 (27), s. 7.
- Bartošek, L. (1979). *Dějiny československé kinematografie I. Němý film 1896–1930. Část I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Gellner, František. (1913). Cestovatelé. *Večery*, 40 (3), s. 336.
- Hais Týnecký, J. (1910). *Cholera. Veselohra o 1 dějství*. Praha: Vlast.
- Chlumecký, A. (1908). *Povídky*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.
- Kuděj, Z. M. (1913). Cholera. *Kopřivy*, 5 (5), s. 2–3.
- Kuthan, F. (cca 1914). *Poučení o nakažlivých nemocech*. Tišnov: C. k. okresní hejtmánství v Tišnově.
- Machek, J. (2013). Počátky populární kultury v českých zemích na přelomu 19. a 20. století. W: O. Daniel, T. Kavka, J. Machek (red.), *Populární kultura v českém prostoru* (s. 88–104). Praha: Karolinum.
- Mocná, D., Peterka, J. (red.). (2004). *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Opěla, V. (ed.). (1995). *Český hraný film I. 1898–1930*. Praha: Národní filmový archiv.

- Opočenský, G. (1913a). Prorocství moderního slepého mládence o choleře v Praze 1913. *Humoristické listy*, 43 (56), s. 592. [podepsáno Gero]
- Opočenský, G. (1913b). Hrůza domácího pána vinohradského před cholerou. *Kopřivky*, 21 (5), s. 8. [podepsáno Roger]
- ov (1911). Z Ruska. *Slovanský přehled*, 1 (13), s. 25–29.
- Patterson, K. D. (1994). Cholera diffusion in Russia, 1823–1923. *Social Science & Medicine*, 9 (38), s. 1171–1191.
- Pelc, H. (1913). *Zpráva o poměrech a zařízeních zdravotních v království Českém za léta 1909–1911*. Praha: C.k. místodržitelství.
- Sil. (1910). V době cholery. *Kopřivky*, 20 (2), s. 10.
- Skružný, J. (1910). Cholera v Praze. *Humoristické listy*, 37 (53), s. 443. [podepsáno Matouš Česnek]
- Šváb, J. (1911). *Cholera. Veselý obrázek – věčně časový – (pro 4 pány) o 1 dějství*. Praha: vl.n.
- Tůma, K. (1924). *Z českých mlýnů*. Praha: J. R. Vilímek.
- Vibron. (1910). Jak jsem dostal cholery. *Humoristické listy*, 38 (53), s. 448–449.
- Vyhlídal, J. (1912). *Z hanáckého kraje*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.
- Wasserman, V. (1958). *Václav Wasserman vypráví o starých českých filmařích*. Praha: Orbis.
- Zuna, O. (1910/1911). Cholera. *Šťastný domov*, 23 (7), s. 627–628.
- Zuna, O. (1913/1914). Ochrana před nákazou ve styku s jednotlivci. *Šťastný domov*, 24 (10), s. 652–653.